

הארה של התחלה \ הרב שלמה יוסף וייצן

מבוא:

בבואנו לעיין במהותו של חג החנוכה, נקדים לעורר מספר שאלות עקרוניות הנוגעת ליסודות הלכות חנוכה.

◆ נפסק בהלכות חנוכה¹ "שכבתה אין זקוק לה". הכוונה היא, שאם אדם הדליק נר חנוכה ומיד לאחר שהדליק נכבה הנר, אין הוא צריך לשוב ולהדליקו. ולכאורה קשה, שהרי המצווה עיקרה הוא פרסום הנס, ואם כן היה ראוי שיצטרך להדליק שוב כדי לקיים מצוות פרסום הנס.

◆ ועוד בענין זה, בהדלקת נרות בבית המקדש הדין הוא כבתה זקוק לה. אם כן מדוע בהדלקת נרות חנוכה, שהם לזכרון הנרות במקדש, נפסק שאין זקוק לה.

◆ הגמרא² דנה האם הדלקה עושה מצווה או הנחה עשה מצווה, והכריעה שהדלקה עושה מצווה. ולכאורה, גם כאן הסברא אומרת שההנחה היא חלק מהותי במצווה שהרי פרסום הנס נעשה כפי מקום ההנחה.

◆ סוגיית הגמרא עוסקת באיסור להשתמש לאור הנרות לתשמישי רשות. מדוע נאמרה הלכה זו דווקא בנר חנוכה, הרי זהו דין כללי בכל המצוות?

◆ אנו מוצאים בנר חנוכה הדגשה מיוחדת בענין ההידור במצווה, מהדרין ומהדרין מן המהדרין³. לפי חלק מהסברי האחרונים⁴ נתחדשה כאן הלכה מיוחדת שניתן לברך על הידור מצווה. כמה שונה מצווה זו מכל המצוות?

¹או"ח סימן תרע"ג, סעיף ב'.

²שבת, כג', א'.

³שם, כא', ב'.

עיין שו"ת ר' עקיבא איגר מהדורה תניינא⁴ סימן י"ג ימה שהזמן בזה.

- ◆ מובא כברייתא בגמרא⁵ "בשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו". מדוע היה צורך לתקן דין מיוחד לשעת הסכנה, ולא נפסק שבשעת הסכנה ייפטר מקיום המצווה מדין אונס, משום סכנת נפשות?
 - ◆ מדוע דווקא בנר חנוכה יש צורה של קיום מצווה בדרך של מוסיף והולך?
 - ◆ מדוע עושים זכר לנס הנרות?, הלא עצם הנס אינו חריג, שכן בבית המקדש נס פך השמן התקיים באופן קבוע בנר מערבי שמעולם לא כבה. עוד ידוע שר' חנינא בן דוסא בזכויותיו האישיות גרם לחומץ שידלוק, ואף אנשי קודש רבים אחרים יכלו לעשות ניסים גדולים מנס זה.
 - ◆ לאיזה צורך נעשה הנס, שהרי טומאה הותרה בציבור, ואם כן היו יכולים לקיים מצוות הדלקת נרות גם בשמן טמא? ועוד מוסיף בספר הר צבי שהיה ניתן להדליק טהור, על ידי השמן הטמא, מדין קמא קמא בטיל?
 - ◆ מדוע אנו עושים זכרון לדורות דווקא לחנוכת בית שני, שכן לא היתה זו תקופה כה זוהרת בהיסטוריה היהודית, וסופם של בני חשמונאי ידוע.
- כדי להשיב על השאלות נעמיק בעניינו של חנוכה.

זמנים מקודשים וסגולת ישראל

הקדושה מתגלית באדם במקום ובזמן. יש לנו ימי חול, ויש לנו זמנים מקודשים. קדושת השבת איננה קשורה לקדושת ישראל. קדושת השבת קביעה וקיימא⁶ וניתנה לישראל כמתנה. אולם, שאר הזמנים המקודשים קשורים למאורעות שקרו לעם ישראל. ולפיכך ודאי שהם קשורים לסגולה המיוחדת של עם ישראל. כל מועדי הקודש שאנו נפגשים עמהם במהלך השנה מבררים את הסגולה המיוחדת שיש לעם ישראל כעם, "אשר בחר בנו מכל העמים".

⁵ שם

פסחים קי, ב'.

עם ישראל לא חי את חייו במדרגת עולם הטבע, אלא במה שמעבר למגבלות של העולם הטבעי. הנצחיות של עם ישראל היא מעל ומעבר למציאות הטבעית. בימות החול אנו שייכים לעולם הטבע, שם אנו נתבעים להופיע את הקדש שבחול, לרומם ולהאיר את מדרגת ימות החול. זאת אנו יכולים לעשות מכוח מועדי הקודש, שבהם אנו נקבעים בסגולה המיוחדת את עם ישראל כעם שהארתו היא מעל ומעבר להארת העולם הזה.

במועדים אלה, מבטאים על ידי אמירת הלל את עליונותם ויחודם, ואילו בימי החול אנו מתבטאים על ידי אמירת פסוקי דזמרה. פסוקי דזמרה הם ההלל שעולה מתוך פגישה עם עולם הטבע ובריאת העולם הזה. גם כאן יש תפקיד מיוחד לעם ישראל. מי שמתבונן בפסוקי דזמרה מבחין בפסוקים רבים המבדילים בין הצדיק לרשע⁷ בין ישראל לאומות העולם, אך לא מדובר כלל על פגישה עם מדרגת הנס. חז"ל אומרים שכל האומר הלל [המצרי] בכל יום כאילו מחרף ומגדף⁸. אנו מחוייבים להופיע את הקב"ה בכל יום ולא רק בימים מיוחדים. "יום ליום יביע אומר". כל יום יש לו את קידוש ה' המיוחד לו. מי שאומר שאפשר לעבוד את ה' רק מתוך אמירת הלל בכל יום כלומר מתוך התגלות ניסית הרי זה מחרף ומגדף! לא כך ברא הקב"ה את עולמו. הלל המצרי מברר את המפגש עם מציאות של נס, השגחה פרטית מיוחדת, וגאולה המביאה מהפך ממצב של צרה לרווחה. זהו לא המצב הקבוע בעולם. מציאות הצרה והישועה ממנה, נועדה לגלות מדרגה ניסית על טבעית שרק מכוחה ניתן להתגבר על מגבלות העולם הזה. כל חג וכל יום טוב צריך להתאפיין באור מיוחד, הארה שונה משאר מועדי הקודש. בחג החנוכה אנו מפארים את עניין הנס. אולם אי אפשר לומר שזה המיוחד את חנוכה כי כל המועדים שייכים לבחינת הנס. יש דגש בימי החנוכה סביב נס פך השמן. צריך לאפיין את המיוחד שבהופעת נס זה, שהרי הארת ימים אלו קשורה לנס זה. צריך לברר מהי המדרגה שאליה ניתן להגיע בימים אלה.

⁷ לדוגמה "שומר ה' את כל אוהביו ואת כל הרשעים ישמיד", "מועד ענוים ה', משפיל רשעים עדי ארץ".

שבת קיח, ב.⁸

שלשת הרגלים לעומת הימים שמדברי חכמים

ישנה חלוקה בסיסית בין הזמנים המקודשים מהתורה, ג' הרגלים, לבין הזמנים שתיקנו חכמים. ברגלים יש איסור עשיית מלאכה, וגם בחול המועד נאסרו חלק מהמלאכות. לעומתם, בימים שמדברי חכמים אין איסור מלאכה. הבדל זה מעיד על כך, מדרגת המועדים שמן התורה, ההארה עליונה הרבה יותר מסתם ימות חול, ולכן קיים איסורי מלאכה. מאידך, הימים שמדברי חכמים הארתם לא כל כך עליונה ולכן לא נאסרו באיסור מלאכה.

רבות נכתב בדברי הרב קוק באורות על מערכת היחסים שבין הנס לטבע⁹ והדברים קשורים גם לעבודת ה' שלנו.

בנקודה זו אנו רואים הבחנה בין הרגלים לחגים דרבנן. נראה שבימים שמהתורה, מדובר על מדרגה של נס, שאינה מוגבלת ואינה קשורה למציאות הטבעית. לעומת זאת, בימים שמדברי חכמים מדובר על נס, אולם נס שמחובר לעולם החול. כביטוי להבדל זה ניתן לציין את המקום שבו אנו מזכירים את ענין המועד בתפלת שמונה עשרה. בימים דאורייתא אנו מזכירים אותם בברכת העבודה, ואילו הימים מדברי חכמים נזכרים בברכת ההודאה.

שלוש הברכות שבהן אנו חותמים את התפלה נקראות בדברי חז"ל ברכות ההודאה. אנו מודים בהם לקב"ה על החיים שנתן לנו. *הברכה הראשונה* היא הודאה על השראת השכינה שהקב"ה השרה בקרבנו. אנו שייכים לחיים בהם אנו עומדים לפני ה', חיים של קודש. *הברכה השנייה* היא ברכה על עצם החיים האנושיים שנטע בנו הקב"ה, חיים שאין בהם עדיין שייכות לכל מציאות החיים בצורה של שלום אלא היכולת לחיות שלא מתוך השתעבדות לעולם הזה. "חיינו המסורים בידך - על ניסך שבכל יום עימנו" - חיים המתגברים על כל מפגעי החיים. *כברכה השלישית* אנו מודים על חיים שיש בהם שלום בין כל כוחות החיים. חיים שיש בהם ברכה גשמית וכל טוב העולם הזה, לא רק התגברות על מפגעי החיים, אלא אנו זורמים

אורות, ישראל ותחיתו יד ועוד.⁹

עם החיים ומחיים את חיי העולם הזה. יש סדר להודאה, מהודאה על החיים הכי פנימיים ונשמתיים אל החיים הטבעיים בעולם הזה. מתוך נקודת הקודש הפנימית ביותר אל עצם החיים, ומכוחם הודאה על הברכה בחיי העולם הזה.

בזמן המקדש, הנוסח של ברכת העבודה היה נוסח של הודאה. הודאה על השראת השכינה שנמצאת בקרבנו. לאחר חורבן הבית, עיקרה של ברכת העבודה נשתנה, ונהפך מברכת הודאה לברכת בקשה. זאת, משום שמזמן החורבן אנו לא שייכים בפועל בנגלה למדרגה הפנימית של הקודש. ההארה השלמה בהקב"ה מתגלה בחיבור שלם עם ישראל היתה רק במקום המקדש. השייכות שלנו לברכת העבודה אינה בצורה של הודאה, אלא בצורה של בקשה. הרגלים מוזכרים בברכת העבודה משום שהם שייכים למדרגה עליונה זו. מעלת הרגלים התגלתה כשעם ישראל עלה לרגל וקיים מצוות ראייה. ה' נראה אל כל אחד שבא אל מקום המקדש. כאן האדם נפגש עם המציאות של המקדש, מציאות שלא מוגבלת בזמן ובמקום. מקום שהארץ מתבטלת מול השמים. עשרה ניסים נעשים באופן קבוע במקום המקדש.

כשהמקדש חרב גם ההארה של הרגלים לא יכולה להתגלות במילואה. חלק גדול מהארת הרגלים נהפך לנו לבקשה ולא להודאה. במצב זה מה יכול לקיים את עם ישראל? הניסים מאירים מרחוק על עם ישראל, אולם הם לא יכולים להיות מחוברים למציאות החיים היום יומית.

לעומת זאת, הימים שמדברי חכמים מוזכרים בברכת ההודאה. כאן אנו נפגשים עם מציאות החיים שאנו שייכים אליה באופן ממשי. בברכה זו אנו מודים על חיינו המסורים בידך. על הקיום לעצם חיינו, קיום שלפעמים מתגלה בצורה של נסיך שבכל יום ונפלאותיך.

חיבור קדושת הטבע והארת הנס

למרות שמבחינת המדרגה של האור, בזמנים שמן התורה מתגלה אור גדול יותר, יש צד שהאור של הזמנים שמדברי חכמים יש בו גבורה ויתרון על האור של הרגלים. נכון שהאור מופיע בצורה יותר מוקטנת ומצומצמת, אולם דווקא משום כך הוא יכול לגאול יותר את המציאות היום יומית. הנס

של חנוכה ופורים יכול להיות מחובר לטבע שמתגלה בכל יום. בימים שמדברי חכמים יש מעלה על פני המועדים מהתורה. הם יכולים לרומם לא רק את עולם הנס, אלא גם את עולם הטבע. בימים אלו אנו באים להאיר את מדרגת הנס כשהנס מחובר לעולם הטבעי.

בימי החנוכה התחילה להתבסס התשתית לחיבור שבין הנס לטבע. הדבר בא לידי גילוי בקשר שבין נס פך השמן לנס המלחמה. אולם, בחנוכה גם הארת הנס מוגבלת, ואיננה רק הארה של נרות, וגם הארת הטבע לא הופיעה בשלמותה, יהודה המכבי נלחם שמונה קרבות ולא בכולם ניצח.

נראה לנו, שכשתבוא הגאולה העתידה תוזכר בברכת השלום. מהלך גאולת העולם תלוי בהתאחדות שבין הארת הנס והארת הטבע. ניסי הגאולה העתידה יהיו בברכת שים שלום כי במדרגת הגאולה העתידה יהיה החיבור בין הנס לטבע בצורה מושלמת. הניסים יהיו כל כך חלק ממציאות החיים היומיומית שלנו, עד כדי כך שהניסים יהפכו להיות הטבע של המציאות. לא יהיה פער והבדל בין האור של הטבע לאור של הנס. זוהי מדרגת השלום. השלום מבטא הרמוניה מוחלטת שבין המדרגות העליונות הבאות לידי ביטוי במועדים המיוחדים, לבין המדרגות היומיומיות. הגאולה היא, כשאנו מצליחים להדביק את מציאות ימות החול כמחוברת לימים המיוחדים. מדרגה זו תהיה רק כשהעולם יגאל, כל עוד לא הושלמה הגאולה ישנם חילוקי מדרגות, ימות קודש וימות חול. החגים שמדברי חכמים הם כנגד המציאות שהיא מדרגת ביניים, אין פער עצום בין הנס לטבע, אולם אין גם אחדות שלמה.

אין להזכיר את חנוכה בברכת השלום. אולם החיבור באופן בסיסי התחיל בחג חנוכה. חג שיש בו גם נס וגם טבע.

ניסים בהתערותא דלעילא ובהתערותא דלתתא

ניתן לומר שניסי יציאת מצרים היו ניסים שבאו מכוח איתערותא דלעילא, לכן הם ניסים שלא היו מוגבלים בעוצמתם. עולם הטבע התבטל מול הופעת הנס. כך היו ניסי יציאת מצרים, כך היה במעמד הר סיני, וכך נתקיימו עם ישראל ארבעים שנה במדבר. הארה זו, במידה מסוימת, נמשכה

בכל ימי בית ראשון במקום המקדש. כביטוי להארה עליונה בכל משך הזמן הזה שרתה נבואה שבאה באיתערותא דלעילא בעם ישראל. לעומת זאת, בפורים ובחנוכה הניסים באו באיתערותא דלתתא, בהקשר למאמץ האנושי. בברכת ההודאה אנו אומרים "על ניסך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהריים". בעל קדושת לוי מבאר שיש כאן הבחנה בתפילה בין שני סוגי ניסים שבאים מאת הקב"ה. יש ניסים שבאים כתוצאה מאיתערותא דלתתא - על ניסך שבכל יום עמנו, ויש שבאים מטובו של הקב"ה ומנפלאותיו של הקב"ה - ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהריים. יש ניסים שאינם קשורים למאמץ האנושי, אלא זה נובע מהנהגה אלוקית של העולם על ידי ההנהגה בטובו. ויש ניסים שנובעים מהמאמץ האנושי - איתערותא דלתתא. נס חנוכה הוא מסוג הניסים שבכל יום עמנו איתערותא דלתתא. גם בפורים היה איתערותא דלתתא בצומות ותעניות. הביטוי לכך הוא סילוק הנבואה והופעת מדרגת רוח הקודש, שהיא מדרגה שתלויה באיתערותא דלתתא.

חילוקי מדרגות

ניתן לומר שסדר המועדים שארעו לאבותינו מתאפיין במדרגות שונות של נס, שהוא כל כולו באיתערותא דלעילא, או שהוא נס בשיתוף פעולה של איתערותא דלתתא. ניסים של פסח ויציאת מצרים הינם ניסים שכל כולם באיתערותא דלעילא. עם ישראל עוד לא קיים כדי להיות שותף בהופעת הנס. בפסח הקב"ה יוצר אותנו כיש מאין, כל כולו הוא יצירה אלוקית מוחלטת שהיא זו שעושה אותנו כבנים למקום. הדרך לגלות שעם ישראל הוא לא עם ככל העמים, ואינו מתחיל התחלה טבעית, היא על ידי הניסים שבמהותם הם ניסים ללא מעורבות אנושית. בפסח אין שום זכויות לעם ישראל, הכל מלעילא.

כשאנו מגיעים לחג השבועות כבר יש התכוננות של חמישים יום מצד ישראל. ודאי שעצם הופעת התורה באה בדרך של קולות וברקים, כשכל הבריאה משתתקת. אולם, צריך את ההכנה של עם ישראל בכדי ליצור עם שיוכל לקבל תורה. ישנה כבר שותפות מסוימת מצד עם ישראל, באמירת נעשה ונשמע.

חג סוכות הוא כנגד השראת השכינה בעם ישראל. השראת השכינה גם מופיעה את האש שיורדת משמים. המציאות של היות השכינה בקרבנו באה לידי ביטוי בהליכה במדבר ובדאגה הניסית לקיום של עם ישראל. אכן, מדרגת השראת השכינה תלויה במידת התשובה שיש בעם ישראל. גם ירידת המן והניסים שהיו סביבו קשורים למדרגת התשובה של כל אחד ואחד: לרשעים יורד המן רחוק מפתחם, ואילו לצדיקים יורד המן על פתח אוהליהם. אם כן, גם במועדים שמן התורה אנו רואים הבחנה באופי הנס, ועד כמה הוא מלוכש בכלי קיבול של העולם הזה.

הבחנה זו קיימת גם בימים שתיקנו חכמים, בפורים הנס היה מכוח מה שנגזרה גזירה על כל עם ישראל, שעלולה הייתה לקעקע ביצתן של ישראל. הגזירה באה בגלל נפילה רוחנית של עם ישראל, הישועה באה מכוח תפילות ותחנונים של מרדכי אסתר וכל אותו הדור. אולם, הנס בעיקרו נעשה על ידי הקב"ה שסידר את הדברים כך שנהפך ליבו של אחשוורוש מהמן למרדכי. לעומת זאת, נס חנוכה נעשה בשיתוף פעולה של החשמונאים שמסרו נפשם במלחמה על מצוות ה'. הנס בא דרך הגבורה שנתגלתה במתתיהו ובניו.

חנוכה – נס מכוח מסירות נפש

עיקר מה שהופיע בחנוכה אינם הדברים הגדולים שנוצרו בפועל כתוצאה מנס החשמונאים. בחנוכה לא הנס כשלעצמו היה נס גדול, ולא התקופה ההיסטורית שבאה כתוצאה מנצחון החשמונאים נחשבת כתקופה גדולה. בחנוכה התגלתה הארה של נס שבא בדרך טבעית. נמצאה הנוסחה ליצירת נס מכוח איתערותא דלתתא.

חז"ל אומרים בגמרא – למה לקמאי נעשו ניסים ולנו לא נעשים ניסים? "קמאי הוו קא מסרי נפשיהו אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשינן אקדושת השם"¹⁰. פירוש דבריהם, שקיום תורה ומצוות בצורה טבעית גורם לברכה שבאה בצורה טבעית. בקיום המצוות בדרך רגילה אנו יכולים לעורר על עצמינו השגחה פרטית המתוארת בפרשת "והיה אם שמוע". הגשמים

ברכות, כ"א, י¹⁰.

יורדים בעיתם וישנה ברכה קבועה הבאה כתוצאה מקיום המצוות. אולם, יש אפשרות לקיים תורה ומצוות מעל ומעבר למה שנדרש מאיתנו לקיים בדרך טבעית, ניתן לקיים מצוות במסירות נפש, ודבר זה מעורר הנהגה מיוחדת של הקב"ה עימנו. כשם שאנו מקיימים מצוות בצורה חריגה כך גם הקב"ה נוהג עימנו בדרך ניסית בהשגחה וברכה שהיא מעל ומעבר לכלים הטבעיים. בחנוכה הנס בא כתוצאה מהמסירות נפש של החשמונאים, הנס שמדובר עליו בחנוכה זהו טבע שיהיה נס. בניסים שבאים באיתערותא דלעילא אי אפשר לצפות שיהיה נס. רק הנבואה יכולה לעמוד על סדרי הניסים שבאים באיתערותא דלעילא. אך הנס של חנוכה בא מכוח האמונה והבטחון של החשמונאים בסיעתא דשמיא שלהם.

המדרגה של מסירות נפש שגורמת לניסים זה הדבר העיקרי שיש לנו מחנוכה. מזמן החנוכה מתחיל מהלך חדש של קיום לעם ישראל. בכל משך הגלות, מה שיקיים את עם ישראל במצבים של צרות זוהי מסירות הנפש היהודית. חנוכה מתגלה בדור של שמד, כשמכות המסירות נפש של עשרת הרוגי מלכות לא יכלו הרומאים לנו, והתורה נשארה חיה ומחיה את עם ישראל. וכך במהלך כל הגלות.

מדרגה זו מתגלה דרך ההתמודדות שלנו מול אומות העולם. בימי בית ראשון לא היה כמעט מגע בין הגויים לעם ישראל. ההבחנה שבין ישראל לגויים היתה בכך שבעם ישראל יש נביאים ודבר ה' נמצא בצורה חייה וגלויה, לעומת הגויים שאין בהם נבואה. עם ישראל נמצא בימי בית ראשון במדרגה של נס, מדרגה שהעמים כלל לא שייכים אליה. צורת ההתמודדות עם הגויים בימי בית ראשון היא פשוטה למדי, נאמנות לנביאים ולהארה השמימית. ההסתבכות בימי בית ראשון לא קשורה באופן מהותי להשפעה פנימית של הגויים עלינו. הסיבוך של עבודה זרה קשור לבוסריות בטהרה שצריכה לשכון בעם ישראל, טהרה שתביא את עם ישראל להתנתק מכל דמיונות עבודה זרה.

בימי בית שני, כאשר אין נבואה, ההשפעה של הגויים על עם ישראל יכולה להיות הרבה יותר גדולה. אין את האיתערותא דלעילא. אם כן, כיצד מתמודדים? זאת באו החשמונאים ולימדו אותנו. אנו מתמודדים עם הגויים על ידי המסירות נפש. בדורות של שמד שבאו לאחר מכן, מסירות הנפש

היא שגורמת להישרדות בזמן הגלות, על ידי העמדת הרוח בראש השאיפות שלנו. מהותו של חנוכה היא הנכונות ללכת אחרי ה' במסירות נפש.

העיקר הרצון והנכונות

ניתן להבין מדוע חז"ל תיקנו דווקא בנר חנוכה צורה לקיום המצווה בשעת הסכנה. הדרך לעורר את הארת החנוכה היא דווקא בקיום המצווה בשעת הסכנה. כשאין שעת סכנה איך נבטא את המסירות שלנו למצוות. ניתן לעמוד על כך מהסיפור בגמ' בנוגע ליציאת ר' שמעון בר יוחאי מהמערה¹¹. ר' שמעון בר יוחאי ובנו במערה, ומגיעים למדרגה עליונה כשהם עוסקים בחיי עולם ומסיחים דעתם מחיי שעה, עד למצב כזה שממש מבטלים את הערך של חיי שעה. ביציאתם מן המערה הם רואים אנשים עוסקים בחיי שעה ומגיבים בצורה קיצונית. להבנתם, עיסוק בחיי שעה לא מתאים לעם ישראל. עם ישראל צריך להיות עסוק בחיי עולם במדרגה על טבעית – וכך כל מקום שהיו נותנים עיניהם מיד היה נשרף. הקב"ה מגיב ואומר להחריב עולמי באתם חזרו למערכתכם! עולמנו מורכב גם מנס וגם מטבע, ולכן יש בו גם חיי עולם וגם חיי שעה. החזרה למערה נועדה ללמוד כיצד לשלב בין השניים. אחרי שנה במערה שוב יוצאים ואז רבי שמעון בר יוחאי מסביר לבנו הכיצד יש מקום להתבונן על הערך שבחיי השעה, מה היחס שבין האידיאל הנצחי הזה לבין העסוקים בחיי שעה. [צריכים לזכור, שרבי שמעון בר יוחאי מדבר על זמן שכבר לא נמצאים במצב של גאולה. כשתבוא הגאולה אז החיבור בין הנס לטבע יהיה כל כך גדול שלא תהיינה לרבי שמעון בר יוחאי שאלות. כל הקושי של רבי שמעון בר יוחאי נובע מכך שהוא נמצא בזמן ללא השראת שכינה ומקדש, דורות של שמד] כל זמן שהרומאים שולטים, מהו הערך של חיי שעה, הרי מצב הגלות נועד להפוך את עם ישראל לעם שהקיום שלו הוא קיום לא מצד חיי השעה אלא מצד חיי עולם. אין בחיי הגלות חיים נורמליים, אלו חיים לא טבעיים שניתן להתקיים בהם רק במסירות נפש. אחד הדברים שרואה רשב"י ביציאתו מהמערה, הוא זקן שרץ עם שני הדסים. שואלים אותו מה מטרת ההדסים?

שבת לג, ב. 11

והוא אומר אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור – אומר על כך רבי שמעון בר יוחאי "חזי כמה חביבי מצוות על ישראל". מהי כוונת הדברים? רבי שמעון בר יוחאי רואה באותו זקן את תכונת עם ישראל להדר במצוות. ניתן לבטא את הרצון שלנו לקיים מצוות מעבר למחויבות שלנו על ידי מסירות נפש, אולם ניתן לבטא את אותה נקודה על ידי הידור במצווה. עשיית המצוות לא בצורה טבעית, אלא מתוך חיבה כל כך גדולה למצווה, מגלה על המדריגה הפנימית של עם ישראל. פתרונו של רבי שמעון בר יוחאי הוא שאמנם הוא ובנו ר' אלעזר במדרגה שבכל רגע הם חיים את חיי העולם ומנותקים מחיי השעה, אף שעם ישראל אינו יכול לחיות במדרגה הזו, מכל מקום הרצון הפנימי של עם ישראל נמצא בחיי עולם. ניתן, אפוא, לגרום להארה של נס בעולם, או על ידי מסירות נפש או על ידי הידור במצווה.

הדלקה לכתחילה

אנו יכולים להבין מדוע עשה הקב"ה נס והדליקו שמונה ימים בשמן טהור. ניתן היה להדליק בשמן טמא, ניתן אולי היה לקיים את ההדלקה ב"פטנטים" הלכתיים, אולם, הקב"ה ראה את ההשתוקקות הגדולה של עם ישראל לקיים את המצווה כהידורה ללא היתרים. על כך בא הנס. משום כך יש דגש מיוחד במצוות נר חנוכה על עניין מהדרין, ומהדרין מן מההדרין. על ידי קיום המצווה בהידור אנו משחזרים את מדרגת החשמונאים שמסרו נפשם ומכוחם באה הארת הנס. כך אפשר להסביר את הסובר הדלקה עושה מצווה וכבתה אין זקוק לה. התקנה שתיקנו חכמים להדליק נר חנוכה עיקרה ביטוי לנכונות למסור את הנפש. לכן אנו בוחנים האם אדם יצא ידי חובה, לא לפי מה שבפועל הצליח לפרסם את הנס, אלא לפי הנכונות של האדם להדליק את הנר. במקום שהאדם הכין את הנר ובשעת ההדלקה היה הכל מוכן למצווה, גם אם בפועל לא הצליח לפרסם את הנס, יצא ידי חובת המצווה.

חנוכה – לשון חינוך והתחלה

על שום מה נקרא "חנוכה" בלשון זו? מדוע מדגישים את חינוך בית המקדש, כשאותו בית מקדש נחרב לאחר מאות שנים.

חנוכת המקדש מדגישה את היות חג החנוכה זמן שיש בו סגולה להתחלה. כל חינוך עניינו עשיית דברים בהווה שטמונה בהם עוצמה מאד גדולה בעתיד. מכוח מה שאנו מחנכים את הילד הקטן שמעשיו כשלעצמם אינם חשובים, עתיד הקטן לגדול ולעשות מעשים גדולים ומשמעותיים כשיהיה גדול.

בחנוכה לא הגענו לשיאים היסטוריים. השלטון שנולד על ידי הנס היה שלטון שנתגלו בו בפועל הרבה פגמים. גם המקדש עצמו שנחנך לא היה מקדש ששרתה בו שכינה בשלמותה. אנו לא עושים זכר לתקופה הירואית, או משהו מעין זה. גם הנס כשלעצמו אינו נס חריג, כל "רב'ה" וקדוש עליון יכול לחולל נס מעין זה. בחנוכה עדיין אנו בחינת קטנים. אולם בחנוכה נבנו היסודות שעל גביהם ניתן לבנות את כל הקומות הבאות.

גם לאחר חנוכה היו תקופות רבות שבהם עם ישראל לא הצליח לבוא לידי גילוי. יש בעם ישראל הרבה מניעות מלפרסם את הנס. לפעמים המניעות הינם מעשיות, לפעמים מניעות רוחניות. אולם, למרות כל המניעות יש את הנכונות הבסיסית לעשיית רצון ה' במסירות נפש. בכל ימי הגלות עם ישראל מצניע את עצמו ולא בא לידי ביטוי. אולם האש הפנימית הולכת ומתעצמת. הנר מפיץ מעט אור לעומת אור השמש. ביום אור הנר כלל לא ניכר ושרגא בטיהרא מאי אהני. אולם, עיקרו של הנר הוא הנכונות להאיר. זאת אנו מבטאים בהידור המצווה בבחינת מוסיף והולך. אם כן, החנוכה הוא חג על תחילת הדרך, על השורש של מה שעומד להיות בעתיד. בפועל בחנוכה גם הנס לא היה בצורה שלימה, וגם ניצחון המלחמה שקרתה בדרך טבעית לא הופיע מציאות טבעית שיש בה שלמות. אולם, עצם החיבור העקרוני שבין הנס לטבע נוצר בחנוכה. נוצרה המציאות הכל כך מיוחדת שיש ביד האדם בבחירתו החופשית להאיר אור שהוא מעבר למדרגה הטבעית המוגבלת.

גם מבחינת הזמן בשנה שחל חנוכה הזמן הינו זמן של התחלה של תקופת טבת. התחלה של הזמן שיוביל אותנו לאיזון שיהיה בניסן. [ע"פ המהר"ל בנר מצווה]

השפת אמת כותב, שעיקר השמחה בחנוכה הוא על שם שחנוכה הוא הבסיס לניסים שיהיו בעתיד. הגאולה העתידה טמונה בשרשה בחנוכה,

וכשאנו באים לימי החנוכה אנו מודים לקב"ה, שמשוהו מעין מה שיתגלה בעתיד התנוצץ כבר בימי החנוכה.

הכל נמצא בגניזה בבכות

שואל הרמב"ן מדוע מלכות החשמונאים שנתייסדה ע"י קדושי עליון נענשה בצורה כל כך חמורה עד כדי כך שכל מי שאומר ש"מבית חשמונאי אנא" אומרים עליו שהוא עבד, כי הורדוס הרג את כל בית חשמונאי. עונה על כך הרמב"ן בשני אופנים. בהסבר הראשון משום שעברו על מצוות הזקן – "לא יסור שבט מיהודה" – היה אסור לבני החשמונאים להיות מלכים, וכיוון שעברו על מצוות הזקן נענשו. ועוד באר על פי הירושלמי שכהן אסור לו להיות מלך. והם לקחו לעצמם גם כתר כהונה וגם כתר מלכות. שואל השם משמואל, מדוע באמת עברו על כך החשמונאים? מה גם שלא מצינו בחז"ל בשום מקום שיש ביקורת על יהודה על כך שנהיה מלך, ועוד שבתפילה אנו משתמשים בביטויי "מלכות חשמונאי", אם כן נראה שלא היה פגם בעצם מלכותם. וברמב"ם מודגשת יותר מעלתם בכך שזכו להחזיר את המלכות לישראל.

מסביר השם משמואל, שיש להבחין בין הדור הראשון לדור השני. בדור הראשון מותר היה לחשמונאים להיות מלכים, אך בדור השני כבר היה אסור להם.

מה היה ההבדל? הדבר דומה למה שאנו מוצאים בתורה אצל משה רבינו. ישנם שלשה כתרים כתר תורה כהונה ומלכות. משה רבינו בתחילה נטל את שלשת הכתרים. ודאי שכתר תורה זה עיקרו של משה. משה גם נחשב כמלך לדור המדבר¹², כפי שכתוב "ויהי בישרון מלך"¹³. וכפי מה שאנו רואים שנצטווה משה לעשות שתי חצוצרות. ובימי המילואים היה למשה גם כתר כהונה. במהותו משה רבינו יכול היה להיות גם מלך גם כהן וגם לוי. היתה לו יכולת לשמש בשלשת הכתרים יחד גם תורה גם כהונה וגם מלכות.

¹² "וכבר ידעת שמשה מלך היה ומכלל המלכים מנו אותו מוסף על הנבואה ועליו נא' ויהי בישרון מלך" מאירי שבועות יד, א.

¹³ דברים לג, ה.

הכיצד? אומר השם משמואל – בשורש ובנקודת ההתחלה יש אחדות שלמה בין הכתרים השונים. רק כשהדברים צריכים להתגלות בכל סדרי החיים שם יש חשיבות להפריד בין הכתרים. שם בכדי שכל כתר יהיה בעל עוצמה הוא צריך להיות מונהג על ידי אישיות עצמאית. בנקודת הראשית יש נקודה פנימית ונסתרת שיש בה את כל הכתרים באחדות מוחלטת. התורה מדריכה שיש צורך בשלשה נושאי תפקיד, שכן הסכנה היא, שתפקיד אחד יפריע לחברו. אמנם, כל זאת בגילוי של עולם הטבע, אך במדרגה של עולם הנס הפנימי – הכל כל כך מאוחד שהכל יכול להתמצות באישיות אחת.

גם בחשמונאים היה את מעלת הראשית את הנקודה שבא הכל כל כך מאוחד, וטוב עשו בתחילה שחיברו באישיותם בין הכהונה לתפקיד המלכות. נקודת הראשית היא נקודת המסירות נפש שמחברת את האדם לעולם הרצון האלוקי, עולם שהוא השורש של הכל, ובו הכל מופיע באחדות גמורה. אולם, לאחר מספר שנים, לאחר שנקודת הראשית היתה צריכה להתגלות בעולם טבעית יותר, כאן היו צריכים למסור את המלכות לזרע בית דוד.

חג חנוכה הוא החג של השייכות לדבר הכי פנימי וראשוני. זוהי האמירה האידאלסטית. הנכונות להיות אדיאליסט - הנכונות לעשות את רצון ה'. כשיש את נקודת הראשית יש מקום לכל המדרגות להיבנות על גביה. זוהי הנשמה לכל המדרגות שבאות בעקבותיה. אכן כשאינן את הנקודה הזו לא יכול להיבנות דבר. הנשמה הפנימית חסרה, ובלעדי הנשמה אין חיים לישראל.

שמעון בן שטח ושלומציון

בכל מלכות החשמונאים אנו מוצאים הסתבכות שבין כתר מלכות לכתר תורה וכתר כהונה. מערכות היחסים שבין הכתרים האלו בהתגלותם בפועל היו מערכות מסובכות, חכמי ישראל אומרים לינאי המלך: "רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן הכהן"¹⁴. מאבק גדול ניטש על

¹⁴ קידושין סו, א.

עצמאות כתר התורה, ינאי המלך הורג את כל חכמי הסנהדרין. מתוך דברי חכמי ישראל בזמן החשמונאים אנו שומעים את הנתק שיש בין התורה למלכות. "שְׁמַעְיָה וְאַבְטָלְיוֹן קָבְלוּ מֵהֶם. שְׁמַעְיָה אָמַר, אֲהוּב אֶת הַמְּלָאכָה, וּשְׁנָא אֶת הָרֶבְנוֹת, וְאֵל תִּתְּוֹדַע לְרִשׁוֹת"¹⁵:

רק בדור אחד ניתן לראות מערכת יחסים חיובית בין התורה למלכות, ואולי גם לכהונה. זה היה בזמנו של שמעון בן שטח, שהצליח לבסס מערכת יחסים חיובית בינו, כחכם מחכמי ישראל, לבין אחותו שלומציון המלכה. תקופה זו זכורה לטובה בימי ישראל ועליה כתבו "תנו רבנן ונתתי גשמיכם בעתם לא שכורה ולא צמאה אלא בינונית שכל זמן שהגשמים מרובין מטשטשין את הארץ ואינה מוציאה פירות. דבר אחר בעתם בלילי רביעיות ובלילי שבתות שכן מצינו בימי שמעון בן שטח שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב וצררו מהם דוגמא לדורות להודיע כמה החטא גורם שנאמר עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם"¹⁶ אולם, תקופה זו היתה תקופה קצרה, והיא היתה למעין דגם של מה שצריך להתגלות באופן תמידי בעם ישראל.

חנוכה יראה ופורים אהבה

כשאנו מתבוננים בהבדל שבין חנוכה ופורים ניתן לומר, שפורים הם הניסים שבאים על ידי כוח האהבה שבין ישראל לאביהם שבשמים. האהבה היא המצב של ההדדיות שבין ישראל לקב"ה, הקב"ה לא ייתן שיהיה עולם ללא ישראל, וישראל לא יתנו שיהיה עולם ללא הקב"ה. פורים עומד בדיוק בנקודת המעבר מתורה שבכתב לתורה שבעל פה. תורה שבכתב הינה ביטוי לאהבת ה' אותנו, ואילו תורה שבעל פה זהו ביטוי לאהבתנו את הקב"ה. הפנייה שלנו אל הקב"ה בפורים קשורה לתחושה הפנימית שיש בקרבנו שהקב"ה לא יטוש אותנו בכל מצב שנהיה בו. גם במצב של "הסתדר אסתר" עם ישראל אוהב את הקב"ה ומקבל עליו עוד מצוות מרצון, משום

¹⁵ אבות א, י.

¹⁶ תענית כב, ב

שהוא מזהה שהקב"ה ידאג לישועתו וישמור עליו. עבודת פורים הינה עבודת התפלה. בתפלה אנו מוסרים את ישועתנו לרצון ה'. בפורים אנו יכולים לשמוח עם הגוף שלנו, משום שפורים כולל את שמחתנו על מה שהקב"ה דואג לחיינו.

מאידך, חנוכה הוא חג של יראה. מידת היראה היא המידה שבה עם ישראל נמשך אל הקב"ה לא משום תחושת הקרבה, אלא משום שהוא מאמין בשליחתו בעולם היא לקדש את שם ה'. עם ישראל לא חושב על עצמו ומצבו, אלא הוא כל כולו מסור לקב"ה. עם ישראל נמצא במצב של ביטול עצמי והכל בכדי לקדש שם ה' בעולם. היראה היא התחושה הקיומית, שיותר ממה שחשובים לנו חיינו, אנו מבינים שיש דבר שהוא מעל ומעבר לנו, והוא רם ונישא מאתנו שלמענו אנו נמסרים. דבר זה בא לידי ביטוי במצוות נר החנוכה. זו מצווה שעליה נאמר "ואין לנו רשות להשתמש בהם אלא לראותם בלבד". אנו רואים את הנרות, אך לא נהנים לאורם "אסור להשתמש לאורה"¹⁷. איסור השימוש הוא ביטוי לכך שעבודתנו היא צורך גבוה ולא צורך הדיוט. חנוכה לא קבעום במשחה ושמחה¹⁸, כל כולו של חנוכה הוא הלל ושירות ותשבחות לקב"ה.

לעתיד, בגאולה העתידה, יתגלה שהאור של פורים שהינו אור של אהבת ה'; והאור של חנוכה שהינו אור של יראת ה', יכולים להתגלות באחדות גמורה. "בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו"!

¹⁷ שבת כא, א

¹⁸ טור סימן תרע. [אך עיין ברמב"ם הל' חנוכה ג, ג].